

Foto: © UNICEF/CEECIS2013P-0421/Pirozzi

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Datu vākšana un izplatīšana:
Vadlīniju ziņojums

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

Datu vākšana un izplatīšana: Vadlīniju ziņojums

Anna Lousone (Anna Lawson)

tiesību zinātņu profesore, Invaliditātes jautājumu pētījumu centrs (Centre for Disability Studies),
Lidsas universitāte. Sirsnīgs paldies projekta komandai un manam kolēģim Dr. Gotjē de Beko (Gauthier de Beco)
par noderīgajiem komentāriem un ieskatiem.

2015

ar Eiropas Savienības programmas
"Pamattiesības un pilsonība" finansiālo atbalstu

2015. gada janvāris

ISBN 978-615-80205-2-7

Paziņojums par autortiesībām:

© Lidsas Universitāte un Cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (MDAC), 2015. gads. Visas tiesības paturētas.

Šī publikācija sagatavota ar Eiropas Savienības programmas "Pamattiesības un pilsonība" finansiālo atbalstu. Par šīs publikācijas saturu pilnībā atbild Personu ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center) un tā nekādā veidā neatspoguļo Eiropas Komisijas oficiālo viedokli

Saturs

Kopsavilkums	4
1. Ievads	5
2. Datu vākšana un izplatīšana tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem īstenošanas procesa uzraudzībai	6
2.1 Ievads.....	6
2.2 Datu vākšanas standarti par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesvedības sistēmā.....	6
2.3 Apkopojamās informācijas noteikšana: Rādītāju nozīme	9
2.3.1 Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos biroja rādītāju struktūras vadlinijas.....	9
2.3.2 Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem esošajās rādītāju sistēmās	9
2.4 Izplatīšana.....	11
2.5 Ieteikumi.....	11
3. Ar invaliditātes jautājumiem saistīta informācijas vākšana par konkrētiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem	12
3.1 Ievads.....	12
3.2 Informācijas apkopošana par traucējumu veidu	12
3.3 Informācijas apkopošana par nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu.....	14
3.4 Ieteikumi.....	15
4. Neatkarīga pētījuma par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem veikšana un koordinēšana	17
4.1 Neatkarīga pētījuma nozīme.....	17
4.2 Neatkarīga pētījuma par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesību aizsardzības sistēmā koordinēšana	18
4.3 Ieteikumi.....	19
5. Secinājumi	20
Pielikums. Apvienotie ieteikumi	21

Kopsavilkums

Šis ziņojums ir sagatavots desmit valstu īstenota, ES finansēta projekta, kuru koordinē Personu ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (MDAC), ietvaros. Tā sākumpunkts ir pašlaik pastāvošais informācijas trūkums par to, ko piedzīvo bērni ar garīga rakstura traucējumiem, kuri ir iesaistīti tiesu procesos. Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības barjeru, ar kādām saskaras šādi bērni, raksturs un apmērs bez šādas informācijas nav objektīvi novērtējams. Ziņojumā aplūkota virkne rādītāju sistēmu, kas izstrādātas, lai atvieglotu centienus sekot bērnu un personu ar invaliditāti cilvēktiesību īstenošanas gaitai. Neņemot vērā dažas iespaidīgas iniciatīvas, lai nodrošinātu, ka rādītāji tiek izstrādāti tā, lai noskaidrotu jebkuras starpnozarū nepilnības, ar kādām varētu saskarties

bērni, kuriem ir arī invaliditāte, bija ļoti maz statistikas vai citu datu par bērniem ar invaliditāti un vēl mazāk - par bērniem ar dažādu veidu invaliditāti (ieskaitot psihosociālos vai intelektuālās attīstības traucējumus). Tādu informācijas sistēmu izveidošanā, kas spētu sniegt detalizētus datus, pastāv virkne izaicinājumu, kuri arī ir izpētīti. Ziņojumā apskatīti arī veidi, kādos Eiropas Komisija un citas publiskās institūcijas, kas ir spējīgas finansēt attiecīgu izpēti, varētu atbalsēt neatkarīgo pētnieku centienus savākt vairāk informācijas par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesu sistēmā. Ziņojuma noslēgumā ietverti 15 ieteikumi.

1. Ievads

Šis ziņojums ir sagatavots kā daļa no Eiropas Savienības programmas „Pamattiesības un pilsonība” līdzfinansēta projekta par „tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem”. Termins „bērni” tiks izmantots, lai atsauktos uz cilvēkiem, kuri nav sasnieguši 18 gadu vecumu.¹ Termins „garīga rakstura traucējumi” tiks izmantots, lai atsauktos uz cilvēkiem, kuriem ir (vai tiek uzskatīts, ka ir) intelektuālās attīstības, kognitīvie, un/vai psihosociālie traucējumi. Norādījumi par terminu „cilvēki ar invaliditāti”, kādus sniedz ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (KPIIT), tiks izmantoti dažādās turpmākās analīzes daļās. Saskaņā ar to [konvenciju] „personas ar invaliditāti ir personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt viņu pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem”.²

Šā projekta pirmais darba virziens attiecas uz datu vākšanu un izplatīšanu par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesību aizsardzības sistēmā. Tas ir atbildes reakcija uz bažām (kādas Eiropas Komisija izteikusi ES plānā par bērnu tiesībām 2011)³ par uzticamu datu trūkumu par bērnu situāciju tiesas procesos un par to, cik svarīgi ir nodrošināt, lai bērni ar garīga rakstura (vai citiem) traucējumiem netiktu padarīti neredzami sabiedrības centienos atrisināt šo problēmu. Projekta pirmā darba virziena ietvaros ir sagatavoti divi ziņojumi, kuros, ir uzsvērts, ka Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO), Eiropas Padomes (EP) un Eiropas Savienības (ES) standartiem būtu jānodrošina pamatvērtēšanas ietvars.

Viens no [projekta] pirmā darba virziena ziņojumiem („Datu sintēzes” ziņojums) ietver būtiskāko secinājumu analīzi desmit projekta īstenošanas valstīs.⁴ Tajā ir ņemts vērā šajās valstīs iegūto esošo būtisko datu apmērs, kā arī šo datu pieejamības pakāpe pētniekiem. Tajā ir apkopotas arī problēmas un

panākumi, ar ko saskārās pētnieki, mēģinot vākt jaunus datus, izmantojot empīriskās izpētes metodes. „Datu sintēzes” ziņojumā ir secināts, ka visās valstīs vērojams ievērojams datu trūkums, līdz ar to ir ļoti grūti vai pat neiespējami izziņāt, kas notiek ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Eiropas tiesību aizsardzības sistēmās, un tādējādi ir arī grūti noteikt pakāpi, kādā tiek gūti panākumi šo bērnu tiesību stiprināšanā attiecībā uz pieejamību tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Otrs projekta pirmā darba virziena ziņojums ir šis – „Datu vadības” ziņojums. Tā galvenais mērķis ir sniegt ieteikumus un vadlīnijas Eiropas un dalībvalstu iestādēm par to, kā varētu novērst konstatētos trūkumus. Turklāt ziņojuma mērķis ir arī nodrošināt šīs tēmas cilvēktiesībās balstītu kritiku, kas palīdzēs sekmēt diskusiju par datu vākšanu saistībā ar bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību īstenošanu un uzraudzību.

Ziņojumam ir trīs galvenās daļas, kā arī ievads un secinājumi. Pirmajā daļā (2. nodaļā) tiks apskatīti standarti un iniciatīvas, kas attiecas uz mehānismu izveidi liela mēroga anonimizētu datu vākšanai un izplatīšanai, tādējādi kontrolējot tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesvedības sistēmas organizācijās. 3. nodaļa ietver ar vecuma īpatnībām un informāciju par garīga rakstura traucējumiem saistītu jautājumu izpēti, kura tiesvedības sistēmas organizācijām būtu jāveic par katru bērnu, lai atbalstītu 2. nodaļā apskatīto cilvēktiesību uzraudzības veidu. Visbeidzot, 4. nodaļā tiks apskatīta neatkarīgu pētnieku veiktā datu vākšana, kā arī tiks analizēts, kā šādus centienus varētu uzlabot un veicināt valsts iestādes.

Visas trīs šī ziņojuma galvenās nodaļas ietvers attiecīgo ANO, EP un ES tiesību aktu apskatu un ieteikumus. Šie ieteikumi tiks apkopoti un pilnībā izklāstīti ziņojuma beigās.

1 Tas kopumā atbilst ANO Konvencijas par bērna tiesībām 1. pantam.

2 Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities - CRPD*), 1. pants.

3 Eiropas Komisija, Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai: 2011. gada 15. februāra ES plāns par bērnu tiesībām, COM(2011)60 galīgā versija.

4 Anna Lousone (Anna Lawson) un Rebeka Parija (Rebecca Parry), *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. Data Collection and Dissemination: Synthesis of Findings*. (Lidsa - Budapešta: Lidsas Universitāte - MDAC, 2015). Pieejams drīzumā.

2.

Datu vākšana un izplatīšana tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem īstenošanas procesa uzraudzībai

2.1 Ievads

Valdību saistību cilvēktiesību un diskriminācijas jomā izpildē būtiska nozīme ir efektīvām notiekošo izmaiņu uzraudzības sistēmām. Šādu uzraudzības sistēmu ietvaros savāktā informācija atspoguļo nevienlīdzības vai nelabvēlīga stāvokļa esamību un apmēru. Šī izteiktā pārskatāmība var izrādīties iedarbīgs reformu veikšanas pasākums un instruments lēmumu par līdzekļu piešķiršanu pieņemšanai. Datu vākšana par cilvēkiem, iedalot viņus divās nelabvēlīga stāvokļa grupās (piemēram, invaliditāte un bērība), rada papildus sarežģījumus, bet tā [datu vākšana] ir būtiska jebkurā uzraudzības sistēmā, kuras ietvaros tiek noteikti un apzināti noteikti jautājumi par sociālo atstumšanu, kurai šādi cilvēki var būt pakļauti.

Šajā nodaļā uzmanība vispirms tiek pievērsta būtiskākajiem standartiem attiecībā uz datu vākšanu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem uzraudzības mērķiem. Pēc tam tiek analizētas vadlīnijas rādītāju izveidei šādas uzraudzības veicināšanas nolūkos, kā arī tiek analizēts apmērs, kādā esošās Eiropas rādītāju sistēmas ietver bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesvedības procesos. Visbeidzot pirms ieteikumu izklāsta daži vārdi veltīti datu izplatīšanas tematam.

2.2 Datu vākšanas standarti par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesvedības sistēmā

Datu vākšanas prasības par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem tiesvedības sistēmā ir ietvertas gan Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (KPIT), gan Konvencijā par bērna tiesībām (KBT). Abu minēto konvenciju dalībvalstīm tiek pieprasīts regulāri iesniegt attiecīgajām konvenciju uzraudzības institūcijām (ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejai un ANO Bērna tiesību komitejai) visaptverošus ziņojumus par veiktajiem pasākumiem konvenciju saistību īstenošanā un par gūtajiem panākumiem konvencijās noteikto tiesību ieviešanā

praksē.⁵ Abas komitejas „ziņojumu sniegšanas vadlīniju” ietvaros ir publicējušas ieteikumus par ziņojumu vēlamo formātu, kā arī par datiem, kādiem jābūt ietvertiem šajos ziņojumos, par ko dažas norādes tiks minētas turpmāk. KPIT ir ieviests jauns papildu pienākums (atšķirīgs pienākums, kas daļēji sakrīt ar Valsts ziņojuma sniegšanas procesu) kā jauns papildinājums, atzīstot vēsturiski izveidojušos invaliditātes jautājumu ignoranci cilvēktiesību uzraudzībā, lai vāktu un izplatītu datus par pieaugušo un bērnu ar invaliditāti cilvēktiesībām. 31. pantā

5 Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (KPIT) 35. pants un Konvencijas par bērna tiesībām (KBT), 44. pants.

dalībvalstīm tiek pieprasīts nodrošināt „atbilstošas informācijas, tostarp statistikas un pētniecības datu”⁶ vākšanu, lai nodrošinātu tām iespēju izstrādāt attiecīgu uz pierādījumiem balstītu politiku, „izvērtēt dalībvalstu no Konvencijas izrietošu saistību īstenošanu (..) un identificētu barjeras, ar kurām saskaras personas ar invaliditāti”.⁷ Šis pants ietver arī prasību par šīs informācijas „atbilstošu sikāku dalījumu” un datu vākšanas un izmantošanas procesa atbilstību likumīgi ieviestam tiesiskajam regulējumam (piemēram, datu aizsardzības likumam) un ētiskas pētniecības principiem.⁸

ANO Bērna tiesību komiteja ir vērsusi uzmanību uz datu vākšanas nozīmi vairākos Vispārējos komentāros.⁹ Saistībā ar konkrēto nepilngadīgo tiesvedības sistēmas kontekstu Bērna tiesību komiteja Vispārējā komentārā Nr. 10 noteica, ka:

„Komiteja pauž dziļu satraukumu par to, ka trūkst pat pamatdatu un detalizētu datu par bērnu izdarīto noziegumu daudzumu un veidu, pirmstiesas aizturēšanas izmantošanu un vidējo ilgumu, to bērnu skaitu, kuru gadījumā izmantoti pasākumi bez tiesas procedūru ierosināšanas (novirzīšana), notiesāto bērnu skaitu un viņiem piemēroto sankciju veidu. Komiteja aicina dalībvalstis sistemātiski vākt detalizētus datus, kas nepieciešami, lai gūtu informāciju par nepilngadīgo tiesvedības sistēmas administrēšanu un lai varētu izstrādāt, īstenot un novērtēt politikas un programmas, kuru mērķis ir nepilngadīgo noziedzības novēršana un ar to saistīto jautājumu efektīva risināšana pilnīgā saskaņā ar KBT principiem un noteikumiem.”¹⁰

Pēdējā ANO Ģenerālās asamblejas lēmumā valstis arī tika mudinātas stiprināt savus datu vākšanas centienus par bērniem tiesvedības sistēmā.¹¹ Tāpēc ir jāvelta pietiekamas pūles:

„datu vākšanas, analīzes un izplatīšanas attīstīšanai un stiprināšanai valsts statistikas vajadzībām par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem un pēc iespējas detalizētu datu lietošanai atbilstoši attiecīgiem faktoriem, kas var novest pie atšķirībām un citiem statistikas rādītājiem pašvaldību, valstu, apakšreģionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī, lai izstrādātu un novērtētu sociālās un citas politikas un programmas tā, lai ekonomiskie un sociālie resursi tiktu lietoti efektīvi un iedarbīgi, nodrošinot bērna tiesību īstenošanu pilnā apmērā”¹²;

un

„detalizētas un precīzas informācijas nodrošināšanai par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, tostarp par gūtajiem panākumiem un pieredzētajiem izaicinājumiem, kā arī statistiku un salīdzināmajiem datiem savos periodiskajos ziņojumos, un informācijas nodrošināšanai universālajam periodisko pārskatu mehānismam, kā arī citiem attiecīgajiem Apvienoto Nāciju uzraudzības mehānismiem”¹³.

Uzmanība datu vākšanai ir veltīta arī attiecīgajos Eiropas Padomes (EP) instrumentos. Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu¹⁴ mudina dalībvalstis „uzturēt vai izveidot sistēmu, tostarp vienu vai vairākus atbilstošus neatkarīgus mehānismus esošo pamatnostādņu veicināšanai un uzraudzībai,”¹⁵ un „pētniecības veicināšanai visos bērniem draudzīgas tiesu sistēmas aspektos”.¹⁶ Eiropas Padomes Invaliditātes rīcības plāna 2006.–2015. gadam 14. rīcības virziens ir saistīts ar pētniecību un attīstību, un kā sākumpunkts tiek uzskatīts fakts, ka:

„Datu trūkums par personām ar invaliditāti tiek uzskatīts par politikas izstrādes šķērslī gan valsts, gan starptautiskā līmenī. Mums ir jāveicina un jāuzlabo vispusīga, daudzveidīga un specializēta visu invaliditātes jautājumu pētniecība, un tā jāsašķir visos līmeņos, lai sekmētu šajā rīcības plānā noteikto mērķu efektīvu sasniegšanu.”¹⁷

6 KPIT, 31(1). pants.

7 KPIT, 31(2). pants.

8 KPIT, 31(1). pants.

9 Skatīt, piemēram, Bērna tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 5: Vispārīgie Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas pasākumi, 2003. gada 27. novembris, CRC/C/GC/2003/5 – īpaši 9. paragrāfs.

10 Bērna tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 10: Bērnu tiesības tiesvedībā nepilngadīgo lietās, 2007. gada 25. aprīlis, CRC/C/GC/10, 98. paragrāfs.

11 Apvienoto Nāciju Ģenerālā asambleja, Cilvēktiesību padome, lēmums Nr. 25/6: Bērna tiesības: tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem, 2014. gada 25. marts, UNA/HRC/25/L.10.

12 Turpat, 17. punkts.

13 Turpat, 19. punkts.

14 Eiropas Padomes Ministru komitejas pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, pieejamas http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/publicationsavailable_en.asp (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris)

15 Turpat, VI(c) un (d).

16 Turpat, V(a).

17 Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)5 Dalībvalstīm par Eiropas Padomes rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnīgas līdzdalības sabiedrībā veicināšanai: personu ar invaliditāti dzīves kvalitātes uzlabošana Eiropā 2006.–2015. gadā, pieejams http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec_2006_5%20Disability%20Action%20Plan.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris), 3.14.1. daļa

Šā rīcības virziena otrs mērķis, kas ietver divpadsmit nozīmīgas konkrētas darbības, ir „saskaņot statistikas datu vākšanas metodes valsts un starptautiskā līmenī, lai nodrošinātu ticamu un salīdzināmu pētniecisko informāciju”.¹⁸

ES Direktīva par cietušo tiesībām¹⁹ nosaka dalībvalstu pienākumu periodiski - reizi trijos gados laikā „darīt Komisijai zināmus pieejamos datus, par to, kā cietušie ir piekļuvuši tiesībām, kas noteiktas šajā direktīvā”.²⁰ Turpmāk šis pienākums ir uzsvērts gan [direktīvas] apraksta 64. punktā, gan arī turpmākajās Komisijas izdotajās vadlīnijās. Saskaņā ar 64. punktu

„Dalībvalstīm būtu Komisijai jāpaziņo attiecīgie statistikas dati, kas saistīti ar valsts procedūru piemērošanu noziegumos cietušajiem, ietverot vismaz paziņoto noziegumu skaitu un veidu, un, ja tādi dati ir zināmi un pieejami, cietušo skaitu, viņu vecumu un dzimumu. Attiecīgajos statistikas datos var būt ietverti tiesu iestāžu un tiesībaizsardzības iestāžu reģistrēti dati, kā arī, kad vien iespējams, administratīvi dati, kurus apkopojuši veselības aprūpes un sociālās palīdzības dienesti un valsts un nevalstiskās cietušo atbalsta, atjaunojošās justīcijas dienesti, citas organizācijas, kas strādā ar noziegumos cietušajiem.”

Līdzīga pieeja ir pieņemta priekšlikumā ES Direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā.²¹ Tas arī uzliek dalībvalstīm pienākumu reizi trīs gados nodrošināt Komisijai datus, kurus var izmantot, lai uzraudzītu kā tās [Komisijas] noteiktās tiesības tiek izmantotas praksē. Saskaņā ar 20(2). pantu

„minētajos datos jo īpaši ietver datus par to bērnu skaitu, kuriem ir sniegta advokāta palīdzība, veikto individuālo novērtējumu skaitu, nopratināšanu skaitu, kam veikts audiovizuāls ieraksts, un to bērnu skaitu, kam ir atņemta brīvība.”

Šo datu vākšanas prasību esamība esošajā un ierosinātajā ES tiesību aktu klāstā par tiesvedību krimināllietās ir ļoti vēlama. Tāpat arī ir likts uzsvars uz nepieciešamību iekļaut specifiskus datus par bērnu situāciju. Tomēr ārkārtīgi nožēlojams un mazliet pārsteidzošs ir fakts, ka [ES Cietušo direktīvas] 64. punktā, ne arī turpmākajās Komisijas vadlīnijās par Cietušo Direktīvu nav minēta invaliditāte (līdztekus vecumam, dzimumam un etniskajai piederībai).²² Jācer, ka šai un citām tiesību aizsardzības līdzekļu direktīvām tiks izdotas turpmākas vadlīnijas, kas vērsīs uzmanību uz nepieciešamību iekļaut invaliditāti Komisijai iesniedzamajos trīs gadu periodu datu pārskatos. Šāda pieeja noteikti atbilstu Komisijas Eiropas stratēģijai invaliditātes jomā 2010. – 2020. gadam,²³ kurā tiek atbalstīti KPIT ieviešanas centieni, tostarp

„Ievērojami uzlabojot un uzraugot novērtēšanu: radot apstākļus datu kvalitātes un salīdzināmības uzlabošanai; izstrādājot attiecīgos rādītājus un iespējami kopīgos mērķus; kā arī vācot un apkopojot ticamus datus un statistiku.”²⁴

18 Turpat, 3.14.2(ii). daļa.

19 2012. gada 25. oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un kas aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/JHA OJ L 315/57.

20 Turpat, 28. pants.

21 Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā, 2013. gada 27. novembris, COM(2013) 822 galīgā versija.

22 Eiropas Komisija, Tiesiskuma ģenerāldirektorāta Vadlīnijas par 2012. gada 25. oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/JHA pārņemšanu un ieviešanu, 2013. gada 19. decembris, Ref. Ares(2013)3763804.

23 Eiropas Komisija, Eiropas stratēģija invaliditātes jomā 2010. – 2020. gadam; atjaunināta apņemšanās veidot Eiropu bez šķēršļiem, COM(2010)0636 galīgā versija.

24 Turpat.

2.3 Apkopojamās informācijas noteikšana: Rādītāju nozīme

2.3.1 Norādījumi par Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos biroja rādītāju struktūras vadlīnijas

Pēdējos gados ir novērota pieaugoša interese par tiesībās balsītu rādītāju izstrādi, lai stimulētu, veicinātu un strukturizētu būtisko datu vākšanu.²⁵ Pēc ANO konvenciju komiteju pieprasījuma Augstā komisāra cilvēktiesību lietās birojs (OHCHR – abreviatūra angļu valodā) ir ieguldījis šajā uzdevumā ievērojamas pūles un izstrādājis trīskārtīgu rādītāju sistēmu, kas jau ir sevi apliecinājusi kā ļoti ietekmīga.²⁶ Tā balstās uz struktūras, procesa un rezultātu rādītāju izstrādi un ieviešanu.

Saskaņā ar OHCHR šo triju veidu rādītāji ir jālieto, lai mērītu konkrētu cilvēktiesību galvenās raksturojošās īpašības, kuras ir jānosaka sākotnēji, rūpīgi izlasot konvencijas pantus un ar tiem saistītos konvenciju uzraugošo komiteju norādījumus.²⁷ Struktūras rādītāji ir tie rādītāji, kas attiecas uz „normatīvo aktu apstiprināšanu un pieņemšanu”.²⁸ Procesa rādītāji ir saistīti ar dalībvalsts centieniem, lai izpildītu savas cilvēktiesību saistības (piemēram, finansējuma apmēru vai tiesvedības sistēmas nepilngadīgo lietās ieviešanā iesaistīto darbinieku skaitu).²⁹ Rezultātu rādītāji „ietver sasniegumus (...), kas atspoguļo cilvēktiesību īstenošanas statusu konkrētajā kontekstā”.³⁰

Lai izvairītos no neskaidrības, ir vērts apskatīt „rādītājus”, kas noteikti projekta otrā darba virziena ziņojumā „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Starptautiskie standarti un iegūtie dati desmit ES dalībvalstīs” (būs drīzumā pieejams). Šķiet, skaidrs, ka tas, kas otrā darba virziena ziņojumā tiek saukts par „rādītājiem”, ir līdzvērtīgs tam, kas iepriekš raksturots kā „cilvēktiesību īpašības”. Tādējādi tie varētu nodrošināt cilvēktiesību īstenošanas uzraudzības sistēmas pamatu saistībā ar tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, bet attiecīgi būtu jāizstrādā skaidri noteikti rādītāji struktūras, procesa un rezultātu. Tomēr noteiktas, neatkarīgas rādītāju sistēmas izstrāde par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem nav viens no šā pētījuma ieteikumiem. Kā tiks paskaidrots turpmāk, tā vietā iesakām rādītāju par bērniem ar dažādu veidu traucējumiem vai stāvokli (tostarp bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem

un psihosociāliem traucējumiem) integrēšanu plašākās sistēmās, kas paredzētas tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības uzraudzībai. Iesakām arī iekļaut tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību personu ar invaliditāti tiesību uzraudzības sistēmās, kas ir jau novērota attīstāmajos bērnu tiesību uzraudzības sistēmās.

2.3.2 Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem esošajās rādītāju sistēmās

Eiropas līmenī iezīmējas vairākas rādītāju sistēmas saistībā ar bērnu tiesībām, personu ar invaliditāti tiesībām un tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību. Šeit tiks apskatīti trīs Eiropā vadošie piemēri, kur galvenā uzmanība pievērsta apmēram, kādā tie šobrīd atbalsta tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem uzraudzību.

Pirmā apskatāmā rādītāju sistēma šeit ir Komisijas tiešsaistes invaliditātes uzraudzības instruments (DOTCOM – abreviatūra angļu valodā).³¹ Tā ir tiešsaistes datu bāze, kuru ar Eiropas Komisijas nodrošināto finansējumu izstrādājis Akadēmiskais invaliditātes jomas ekspertu tīkls (ANED – abreviatūra angļu valodā)³², lai izvērtētu personu ar invaliditāti tiesību īstenošanas attīstību Eiropā.

Pašlaik DOTCOM nodrošina informāciju par likumiem un politikām attiecībā uz 43 dažādiem jautājumiem, kas izvēlēti to saistības dēļ ar Eiropas stratēģiju invaliditātes jomā 2010.–2020. gadam un KPIT. Šie 43 jautājumi ir sadalīti astoņās tēmās vai nodaļās: A. KPIT statuss; B. Vispārīgā tiesību aktu sistēma attiecībā uz personu ar invaliditāti tiesībām; C. Pieejamību regulējošie tiesību akti un standarti; D. Neatkarīga dzīve; E. Izglītība un apmācība; F. Nodarbinātība; G. Statistika un dati par invaliditāti; H. Izpratnes veidošana, apmācība un rīcība starptautiskā mērogā. Šobrīd katra tēma ietver trīs līdz deviņus punktus, kur katrs punkts raksturo noteiktu darbību vai KPIT pienākumu. Katram atsevišķam jautājumam ir paredzēts faktiskais kopsavilkums angļu valodā, interneta vietnē

25 Plašāk skatīt: Tods Landmans (Todd Landman) un Edžia Karvalho (Edzia Carvalho) „Measuring Human Rights” (Londona: Rūtedža, 2010).

26 OHCHR Cilvēktiesību rādītāji: Novērtēšanas un ieviešanas vadlīnijas (Ņujorka/Ženēva: ANO, 2012) HR/PUB/12/5; OHCHR, Rādītāju pārskats cilvēktiesību īstenošanas veicināšanai un uzraudzībai (Ņujorka/Ženēva: ANO, 2008) HRI/MC/2008/3; OHCHR, Rādītāju pārskats atbilstības starptautisko cilvēktiesību instrumentiem uzraudzībai (Ņujorka/Ženēva: ANO, 2006.) HRI/MC/2006/7.

27 Turpat, OHCHR 2008, 6. un 7. punkts.

28 Turpat, OHCHR 2008, 18. punkts.

29 ITurpat, OHCHR 2008, 19. un 20. punkts.

30 Turpat, OHCHR 2008, 21. punkts.

31 <http://www.disability-europe.net/dotcom> (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris).

32 <http://www.disability-europe.net/> (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris). Skatīt arī šīs sistēmas detalizētāku analīzi, kas sniegta: Anna Lousone (Anna Lawson) un Marks Priestlijs (Mark Priestley), „Potential, principle and pragmatism in concurrent multinational monitoring: disability rights in the European Union”, „Starptautiskais cilvēktiesību žurnāls”, 17(2013): 739–757.

saītes uz valsts tiesību aktiem, oficiāliem avotiem vai citiem dokumentētiem faktiem. Kopumā DOTCOM datu bāze raksturo un ietver vairāk nekā 1500 noteiktas politikas pasākumu, kā arī vairāk nekā 3000 interneta vietņu saītes uz atbalsta avotiem. Taču DOTCOM neietver informāciju, kuru varētu izmantot rezultātu rādītāju apkopošanai.³³ Tā ietvertie dati aprobežojas ar informāciju, kas attiecas uz struktūras un procesa rādītājiem.

DOTCOM minētajā tēmu sarakstā nav pieejamības tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tā arī nav skaidri iekļauta nevienā no katras tēmas apakšpunktu nosaukumiem. Tomēr noteikta informācija saistībā ar tiesvedības sistēmu ir ietverta vairākos šajos punktos. Piemēram, B1 punkts ar nosaukumu „Pret diskrimināciju vērsti tiesību akti” var ļoti atklāt, vai pastāv aizliegums juridisko pakalpojumu sniedzējiem diskriminēt personu uz invaliditātes pamata. Tāpat arī DOTCOM tēmās un punktos nav skaidri noteikta informācija par bērniem ar invaliditāti, bet visticamāk daudzi no tiem šo informāciju ietver. Tomēr šķiet varam droši secināt, ka DOTCOM ietvertās informācijas izpēte par likumiem un politikām saistībā ar piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem var sniegt ļoti maz nepieciešamās informācijas.

Otru rādītāju sistēmu, kas šeit tiks apskatīta, ir izstrādājusi ES Pamattiesību aģentūra (FRA – abreviatūra angļu valodā), un tā attiecas uz bērnu tiesībām īpaši ES kompetences jomās.³⁴ Tās mērķis ir sniegt vadlīnijas, lai palīdzētu FRA datu vākšanas darbā, kas varētu arī palīdzēt dalībvalstīm datu vākšanā par bērnu tiesībām. Vadlīnijas attiecīgi veido sistēmu, bet tā [sistēma] neietver nekādus valstij raksturīgus datus.

Šo rādītāju sistēmu veido četri galvenie elementi – ģimenes vide un alternatīvā aprūpe; aizsardzība pret ekspluatāciju un vardarbību; atbilstošs dzīves līmenis; izglītība, pilsonība un piedalīšanās ar skolu un sportu saistītajos pasākumos. Katrs no šiem elementiem ietver apakšgrupas, kuras savukārt iekļauj rādītāju sērijas. Dažas apakšgrupas, īpaši pirmo divu elementu apakšgrupas, attiecas uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību. Piemēram, „bērnā pielāgotu ģimenes lietu tiesvedības procesu esamība” un „aizbildnības, saskarsmes un aprūpes pienākumu rīkojumu izpilde” iezīmējas zem virsraksta „nošķirti bērni pārrobežu laulības šķiršanas un vecāku šķiršanās dēļ”, pirmajā „ģimenes vides un alternatīvās aprūpes” elementā. Šajā elementā ietilpst arī „bērnu dalība imigrācijas procesos” un „imigrācijas procesu piemērošana nošķirtu bērnu neaizsargātajam stāvoklim”, kas iezīmējas zem virsraksta „nošķirti bērni migrācijas rezultātā”. Zem katra no

šiem noteiktajiem virsrakstiem parādās detalizētāki rādītāji, kas organizēti saskaņā ar OHCHR struktūru, procesu un rezultātu tipoloģiju. Apkopojot šos rādītājus, FRA ierosina visus datus sadalīt sīkāk, pamatojoties uz invaliditāti, kā arī rasi, vecumu, dzimumu, reliģiju un seksuālo orientāciju.³⁵

FRA vadlīnijas par bērnu tiesību rādītājiem nodrošina vērtīgu platformu, kuru valstis un citi varētu izmantot, lai izveidotu detalizētu rādītāju sistēmu bērnu tiesību uzraudzībai saskaņā ar ES tiesību aktiem. Attiecībā uz sistēmām, kas īpaši paredzētas viņu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības uzraudzībai, tomēr ir jāvelta papildu uzmanība precīzu jautājumu (vai „tiesību īpašību”) uzraudzībai, kā arī tādiem rādītājiem, ar kuriem to būtu iespējams sasniegt. FRA uzsvērs uz datu detalizēšanu, balstoties uz invaliditāti, arī ir ļoti vēlams. Tomēr jāpiebilst, ka, kā tiks paskaidrots turpmākajā 3. nodaļā, šis datu detalizēšanas līmenis nav pietiekams, lai nodrošinātu atbilstību KPIT prasībām. Kā liecina mūsu pētījums, šīs vadlīnijas nav nodrošinājušas vispārēju rādītāju sistēmu izveidošanos, kā pamatā būtu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem uzraudzība.³⁶ Mūsu pētījums liecina arī par to, ka pašlaik varētu būt ļoti maz datu, lai rezultātu rādītājus ieviestu šādās sistēmās.

Trešā rādītāju sistēma ir īpaši saistīta ar tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, kas tāpēc ir īpaši nozīmīga. Tas ir rādītāju pamatsaraksts attiecībā uz bērniem, kuri iesaistīti tiesvedības procesos un kas šobrīd tiek gatavots liela mēroga Eiropas Komisijas finansēta pētījuma ietvaros („Pētījums, lai vāktu datus par bērnu līdzdalību kriminālajā, civilajā un administratīvajā tiesvedībā”).³⁷ Līdzīgi kriminālās tiesvedības, kā arī administratīvās un civilās tiesvedības rādītāju pamatsaraksta mērķim, pētījuma mērķis ir apkopot būtiskos datus no ES dalībvalstīm, lai ieviestu šos rādītājus un noteiktu jomas, kurās ir datu trūkums. Lai cik ļoti noderīgs šis pasākums neapšaubāmi ir, tas ļoti maz paredz datu detalizēšanu, balstoties uz invaliditāti (pat ideālajā pamatsarakstā). Iespējams, ka invaliditāte tiks integrēta, jo tiek ieviesti rezultātu rādītāji. Taču kopskatā līdz šim nav apmierinošs, jo šādiem pasākumiem ir tendence kļūt par iedarbīgu katalizatoru datu vākšanas centieniem. Ja invaliditāte tajos netiek atbilstoši integrēta, bērni ar garīga rakstura traucējumiem un cita veida invaliditāti turpinās būt tikpat nesaskatāmi vāktajos un prezentētajos datos. Tādēļ Eiropas Komisija tiek mudināta finansēt turpmāko darbu, balstoties uz šo pētījumu, kurā lielāka uzmanība būs veltīta bērniem ar invaliditāti.

33 ANED ir savākusi statistikas faktus kā daļu no savas sistēmas – „Invaliditātes vienlīdzības rādītāji Eiropā”, kas varētu būt atbilstoši rezultātu rādītāju apkopošanai, bet šī informācija ir publicēta tās tīmekļa vietnē tematisku ziņojumu sērijās, kuri (vēl) nav iekļauti DOTCOM datu bāzē. Līdz šim tiesvedības sistēma nav bijusi jebkādu šādu ziņojumu tēma.

34 <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union> (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris).

35 Turpat, 80-81. lpp. un 139. lpp.

36 Noderīgu un plašāku bērnu tiesību rādītāju sistēmu skatīt Bērnu uzraudzības piemēru sistēmas, ko izstrādājusi Apvienotās Karalistes Vienlīdzības un cilvēktiesību komisija – EHRC, Pētījuma ziņojums 76, Bērnu uzraudzības sistēmas izstrāde: Rādītāju izvēle.

37 Pieejams: <http://www.childreningjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris).

Pirms rādītāju sistēmas tēmas apskata pabeigšanas ir jāmin divas papildu rādītāju sistēmas – ANO Bērnu fonda (*UNICEF*-abreviatūra *angļu valodā*) un Eiropas Padomes bērnu līdzdalības novērtēšanas instrumenta izstrādātā rādītāju sistēma par nepilngadīgo tiesvedības sistēmu. *UNICEF* nepilngadīgo tiesvedības sistēmas rādītāju sistēma nodrošina ļoti noderīgus praktiskos ieteikumus un norādījumus par datu vākšanu un atbilstošu informācijas sistēmu izstrādi. Tomēr diemžēl tajā nav minēta invaliditāte, lai gan ir uzsvērts, ka dati ir jāvāc tā, lai nodrošinātu datu detalizēšanu, pamatojoties uz tādiem faktoriem kā vecums, etniskā piederība un dzimums.³⁸ Turpretī Eiropas Padomes novērtēšanas instrumenta ietvaros liela uzmanība pievērsta datu detalizēšanas nepieciešamībai un

skaidri attiecas uz invaliditāti, lai gan neattiecas uz turpmākas detalizēšanas nepieciešamību saskaņā ar traucējumu veidu.³⁹ Šā instrumenta pielietojuma apmērs ir plašāks par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, jo tas paredz vērtēt arī bērna piedalīšanos dažādās dzīves jomās. Tomēr vairāki no novērtēšanas instrumenta desmit rādītājiem tiešām attiecas uz dalību tiesvedībā. Piemēram, 4. rādītājs ir „mehānismu esamība, lai nodrošinātu bērniem un jauniešiem iespēju izmantot savas tiesības, lai droši piedalītos tiesvedībā un administratīvajā procesā”; 5. rādītājs ir „bērnām draudzīga individuālo prasību izvirzīšanas kārtība”; un 7. rādītājs ir „bērniem tiek sniegta informācija par viņa līdzdalības tiesībām”.

2.4 Izplatīšana

Pēdējais apskatāmais jautājums saistībā ar bērnu ar garīga rakstura traucējumiem cilvēktiesību īstenošanas uzraudzībā izmantotajiem datiem ir izplatīšanas jautājums. Šāda veida datu vērtība ir iespēja atklāt veidus kā personas tiek pakļautas nelabvēlīgai situācijai un sociālajai atstumšanai ne tikai no to cilvēku vidus, kuri strādā tiesu sistēmā, vai no valsts ierēdņu vidus, bet arī no sabiedrības kopumā. Šo datu izplatīšanas un to pieejamības personām ar invaliditāti nodrošināšanas pienākums

ir skaidri noteikts KPIT 31. pantā.⁴⁰ Turklāt dalībvalstīm saskaņā ar attiecīgajām periodisko ziņojumu sniegšanas vadlīnijām ir ne tikai jāiekļauj attiecīgie dati savos ziņojumos Bērna tiesību komitejai un KPIT komitejai, bet arī jāizplata tie plašā mērogā un jānodrošina to pieejamība sabiedrībai.⁴¹ Jāatceras, ka attiecīgo datu izplatīšanai ir būtiska nozīme, informējot interešu aizstāvības iniciatīvas un aktīvi iesaistot sabiedrību.

2.5 Ieteikumi

A. Personu ar invaliditāti tiesību uzraudzības sistēmās, piemēram *DOTCOM*, ir jānodrošina viss iespējamais, lai nodrošinātu nozīmīgāku vietu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībai. Turklāt personu ar invaliditāti tiesību uzraudzības sistēmās ir jānodrošina datu detalizēšana, pamatojoties uz vecumu, kur vien iespējams.

B. Uzraudzības sistēmās, kas pārbauda tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, ir jāietver struktūras, procesa un rezultātu rādītāji, kas īpaši attiecas uz bērniem ar invaliditāti.

C. Anonimizētie dati par tiesvedībā iesaistītajiem bērniem ar invaliditāti ir regulāri jāpublisko formātos, kas ir pieejami personām ar invaliditāti.

38 ANO Narkotiku un noziedzības birojs – *UNICEF*, „Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators” (New York: UNODC, 2006), pieejams: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris), 1.3.C. nodaļa.

39 Eiropas Padome, Bērnu tiesību nodaļa un jaunatnes departaments, „Child Participation Assessment Tool: Indicators for Measuring Progress in Promoting the Rights of Children and Young People Under the Age of 18 to Participate in Matters of Concern to them”, pieejams: http://www.coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada decembris). Skatīt arī Recommendation Cm/Rec(2012)2 of the Committee of Ministers to Member States on the Participation of Children and Young People under the Age of 18.

40 KPIT, 31(3). pants.

41 KPIT, 36(4). pants un KBT, 44(6). pants.

3.

Ar invaliditātes jautājumiem saistīta informācijas vākšana par konkrētiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem

3.1 Ievads

Lai tiesu sistēmas organizācijas varētu nodrošināt datus par bērnu ar garīga rakstura (un citiem) traucējumiem esamību un pieredzi tiesas procesos, ir jāizstrādā informācijas sistēmas, lai reģistrētu informāciju par konkrētu bērnu vecumu un ar invaliditāti saistītu informāciju. Atbilstoša informācijas sistēmu izstrāde un izpildītāju paredzamais ieguldījums ir rūpīgi apsverami, un tas rada būtiskus jautājumus. Šajā ziņojumā uz tiem nav iespējams atbildēt. Tomēr tos var uzdot.

Šī nodaļa vērsīs uzmanību uz diviem galvenajiem jautājumu veidiem. Pirmais veids attiecas uz datu reģistrēšanu par bērna invaliditāti vai traucējuma veidu. Otrais veids saistās ar datu reģistrēšanu par atbalsta vai pielāgojuma veidu, kas bērnam būs nepieciešams, lai efektīvi piedalītos tiesas procesā bez diskriminācijas invaliditātes dēļ. Šie jautājumi tiks apskatīti pēc kārtas pirms attiecīgu ieteikumu izteikšanas.

3.2 Informācijas apkopošana par traucējumu veidu

Apskata sākumā ir vērts uzsvērt datu vākšanas nozīmi tādā veidā, lai tos būtu iespējams sadalīt sīkāk, pamatojoties uz invaliditāti un vecumu. Tikai tad, ja dati būs detalizēti, tie izgaismos bērnu ar invaliditāti cilvēktiesību situāciju – respektīvi, tādu bērnu situāciju, kuriem pastāv risks netikt pamanītiem. Saskaņā ar Bērna tiesību komiteju,

„Lai pildītu savas saistības, dalībvalstīm ir jāattīsta un jāizveido tādi datu vākšanas mehānismi, kas ir precīzi, standartizēti un kas pieļauj sīkāku detalizēšanu un kuri atspoguļotu bērnu ar invaliditāti faktisko situāciju. Šā jautājuma nozīme bieži vien netiek pietiekami ņemta vērā un netiek uzskatīta par prioritāti, lai gan tas ietekmē ne tikai pasākumus, kas jāveic profilakses nolūkā, bet arī resursu izplatīšanu, kuri vajadzīgi programmu finansēšanai”⁴²

Arī ANO ģenerālsekretāra 2011. gada ziņojumā dalībvalstis tika mudinātas veikt pasākumus detalizētu datu par bērniem ar invaliditāti vākšanas pilnveidei, lai veicinātu viņu redzamību, uzlabotu efektīvas politikas un plānošanas īstenošanas spēju, kā arī nodrošinātu viņu tiesību efektīvāku uzraudzību.⁴³

Nepietiekama datu detalizēšana, pamatojoties uz pārāk plašām kategorijām, diez vai nodrošinās noderīgu informāciju par diskriminācijas vai nelabvēlīga stāvokļa esamību un veidu. Tādējādi dati, kuru ietvaros visas personas, kuras ir jaunākas par 18 gadiem, ir iekļautas vienā kategorijā, nodrošinās informāciju, kas apvieno tos faktorus, kas būtu nozīmīgi, salīdzinot mazāku bērnu pieredzi ar pusaudžu pieredzi. Tādēļ ir nepieciešama niansētāka pieeja, kas paredz sīkāku datu dalījumu saistībā ar [bērna] vecumu.

42 Bērna tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 9 (2006): Bērnu ar invaliditāti tiesības, 2007. gada 27. februāris, CRC/C/GC/9, 15. punkts. Skatīt arī Bērna tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 5: Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas vispārīgie pasākumi, 2003. gada 27. novembris, CRC/C/GC/2003/5, 48. paragrāfs.

43 Apvienoto Nāciju Ģenerālā asambleja, Konvencijas par bērna tiesībām statuss – Ģenerālsekretāra ziņojums, 2011. gada 3. augusts, A/66/230, IV daļa.

Arī dati, saskaņā ar kuriem personas tiek iedalītas kategorijās kā personas ar invaliditāti vai bez invaliditātes, neatklās nozīmīgās atšķirības starp cilvēkiem, kuriem ir dažādu veidu traucējumi. Kā minēts iepriekš, KPIT 31. pantā dalībvalstīm tiek pieprasīts vākt datus, kuri izmantojami, lai informētu par to centieniem ieviest Konvenciju. KPIT arī pieprasa šo informāciju sniegt „pēc iespējas detalizētāk”. Saskaņā ar KPIT komitejas izdotajām Ziņošanas vadlīnijām, valstu ziņojumiem ir jāietver „[s]tatistiskie dati par katras Konvencijā paredzētās tiesības īstenošanu, kas ir sīkāk detalizēti, pamatojoties uz dzimumu, vecumu, invaliditātes veidu (fiziskā, sensorā, intelektuālā un garīgā)”, kā arī „etnisko izcelsmi, dzīvesvietu pilsētā/laukos un citām būtiskām kategorijām”.⁴⁴ Tādēļ šķiet ir skaidrs, ka Komiteja pieprasa dalībvalstīm izstrādāt datu vākšanas un uzraudzības sistēmas, kuras noteiks ne tikai to, vai personai ir invaliditāte, bet arī šīs invaliditātes vai traucējumu veidu.

Datu vākšanas sistēmas, kas paredz personu invaliditātes vai noteiktu traucējumu veida noteikšanu, nav nediskutējamas. Parasti, vācot datus par invaliditāti, uzmanība tiek pievērsta personu ar invaliditāti uzskaitēi un viņu līdzdalībai dažādās dzīves jomās, bet novārtā tiek atstāti pieejamības šķēršļu mērījumi, kuri neprasa noteikt invaliditātes vai traucējumu veidu. Nav pārsteigums, ka tas ir izpelnījies kritiku no invaliditātes jautājumu pētniekiem un aktīvistiem.⁴⁵

Vēl viena potenciāla problēma saistībā ar informācijas sistēmu izstrādi, kuru ietvaros tiek noteikts, vai bērnam ir noteikta veida traucējumi, iezīmējas vairākos šim pētījumam sagatavotajos valstu ziņojumos (piemēram, Bulgārijas un Lietuvas ziņojumos) un attiecas uz iespējamu negatīvu ietekmi uz bērnu, kurš apzīmēts kā bērns ar traucējumiem. Tiklīdz bērnam tiek noteikti intelektuālās attīstības vai psihosociālie traucējumi, sāk darboties juridiskie, politikas vai attieksmes mehānismi, kas liedz šiem bērniem piekļuvi pilnam izglītības un nodarbinātības iespēju klāstam, kas ir pieejams personām bez invaliditātes. Runājot invaliditātes sociālā modeļa valodā, šie spēki darbojas, lai bērnam „liegtu iespējas”.

Īsāk sakot, jebkuras informācijas sistēmas izstrādei un izmantošanai vienmēr ir jābalstās uz apsvērumiem bērna interesēs, kā to nosaka Bērna tiesību komiteja un KPIT 7. pants. Fakts, ka pastāv iespējami riski saistībā ar tādas informācijas sistēmas izstrādi, kuras ietvaros būtu iespējams datus sadalīt sīkāk, pamatojoties uz invaliditāti, tomēr nenozīmē, ka šis pasākums būtu pilnībā jāatmet. Nekā nedarišana arī rada risku. Piemēram, datu trūkums par noziegumos cietušo bērnu ar intelektuālās attīstības traucējumiem skaitu varētu nozīmēt, ka faktori, kas pakļauj šādus bērnus noteiktiem kaitējuma riskiem, nav noteikti un apzināti. Jāparedz iespējamie kaitējumi, kurus bērnam var nodarīt tas, ka tiesas procesa gaitā tiek reģistrēts, ka bērnam ir noteikta invaliditāte. Šo kaitējumu veidi jāņem vērā informācijas sistēmu izstrādē un pielietojumā. Datu aizsardzības un autonomijas ievērošanas iekļaušana šādās sistēmās ir ļoti būtiska.

Vēl viens būtisks jautājums rodas saistībā ar tādu informācijas sistēmu izstrādi, ar kuru palīdzību būtu iespējams sadalīt datus sīkāk, pamatojoties uz invaliditāti, un tas savukārt attiecas uz nākamo sīkākas datu sadales līmeni – pamatojoties uz traucējumu veidu. Kādas traucējumu kategorijas būtu jāizmanto šiem nolūkiem? Tās, kuras ierosinājusi KPIT komiteja, kā minēts iepriekš, un kuras ietver „fiziskos, sensoros, intelektuālos un garīgos traucējumus”. Tomēr „garīgie traucējumi” šajā ziņā nav uzskatāmi par labvēlīgiem cilvēkiem, kuriem tie tiek piedēvēti, un tie jebkurā gadījumā radītu noteiktus izaicinājumus, īpaši saistībā ar to atšķiršanu no „intelektuālajiem traucējumiem”. Turklāt, lai gan ārpus šā ziņojuma ietvariem „sensorie traucējumi” arī tiek lietoti daudz plašāk, balstīšanās uz tiem liegtu iespēju noteikt būtiskas atšķirības personu ar redzes un dzirdes traucējumiem pieredzē. Ir steidzami nepieciešama turpmāka šā jautājuma risināšana. Ņemot vērā nepieciešamību izmantot šīs vadlīnijas KPIT ieviešanā visās dalībvalstīs, kas KPIT ir ratificējušas, Vašingtonas pilsētas invaliditātes mērījumu grupa⁴⁶ (kas sniedz ziņojumus ANO Statistikas komisijai), varētu būt vislabākā šā jautājuma risināšanā. Tomēr būtiski ir arī Eiropas līmeņa pasākumi.⁴⁷ Personu ar invaliditāti organizāciju (PIO) pilnīga iesaistīšanās (un ideālā variantā – vadība) ir galvenais priekšnoteikums jebkura šāda pasākuma panākumiem, ko paredz arī KPIT 4(3). pants.

44 ANO Personu ar invaliditāti komiteja, Vadlīnijas par dalībvalstu iesniedzamo uz konvenciju balstīto dokumentu saskaņā ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 35(1). pantu (Ženēva: ANO, 2009), 3.2(h). paragrāfs.

45 Skatīt, piemēram, Pols Aberlijs (*Paul Abberley*), “Counting us Out: A Discussion of the OPCS Disability Survey”, *Disability, Handicap and Society* 71 (1992): 39; Maikls Olivers (*Michael Oliver*). *The Politics of Disablement* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1990), 7-8; un Paula C. Pinto (*Paula C. Pinto*), “Monitoring Human Rights: A Holistic Approach” in Marcia H. Rioux, Lee Ann Bassler and Melinda Jones (eds.), *Critical Perspectives on Human Rights and Disability Law* (Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers / Brill Academic, 2011).

46 http://www.cdc.gov/nchs/washington_group.htm (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris).

47 Skatīt atzinumu par šo, piemēram, Ministru Komitejas lēmumā Rec(2006)5 Dalībvalstīm par Eiropas Padomes Rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnīgas integrācijas sabiedrībā veicināšanu: uzlabojot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Eiropā 2006.-2015. gads, 3.14.2(v). paragrāfā.

3.3 Informācijas apkopošana par nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu

Kā plašāk skaidrots ziņojumā „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Starptautiskie standarti un iegūtie dati desmit ES dalībvalstīs” (būs pieejams drīzumā), kas izstrādāts kā šī projekta otra darba virziena daļa, kad kļūst skaidrs, ka bērns ar garīga rakstura traucējumiem (vai citu) invaliditāti var tikt iesaistīts tiesas procesā, cilvēktiesību standarti paredz informācijas vākšanu par jebkādiem pielāgojumiem vai atbalstu, kāds bērnam būtu nepieciešams, lai iesaistītos tiesvedības sistēmā vienlīdzīgi ar citiem.⁴⁸ Novērtējums personai ar invaliditāti nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstam, lai vienlīdzīgā līmenī piedalītos noteiktā pasākumā (piemēram, tiesas procesos, darbā, izglītībā un transporta jomā), pēc būtības atšķiras no novērtējuma par to, vai šīm personām ir veselības traucējumi vai invaliditāte. Tāpēc profesionāli medicīnas darbinieki nav vienmēr vispiemērotākās personas, kas varētu veikt šādu novērtējumu. Kā atzīts KPIT Komitejas 2014. gada Vispārējā komentārā Nr. 2, noskaidrojot, kādi pamatoti pasākumi ir nepieciešami katrā noteiktā gadījumā, ir jāņem vērā arī personas „cieņa, autonomija un izvēles”. Šādi apsvērumi tādēļ noteikti paredz arī sazināšanos un konsultēšanos ar konkrētajiem bērniem, lai noteiktu atbalsta vai pielāgojumu veidus, ar kādiem viņi justos visērtāk un kādi nodrošinātu viņiem iespēju visefektīvāk piedalīties tiesvedības procesos. To ietekmēs personības un pieredzes atšķirības, kā arī diagnožu atšķirības.

Tiklīdz informācija par konkrētajam bērnam ar garīga rakstura traucējumiem nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu ir savākta, ir būtiski to reģistrēt tā, lai šo informāciju varētu izmantot tiesvedības sistēmas galvenie pārstāvji, kuri komunicēs vai citādi nodarbosies ar konkrēto bērnu. Tas prasa sistēmu izstrādi informācijas par attiecīgajiem pielāgojumiem un atbalstu apkopošanai (īpaši ar saziņu saistīto pielāgojumu un atbalsta apkopošanai) tādā veidā, kas nodrošina pieejamību attiecīgajiem darbiniekiem, vienlaikus ievērojot datu aizsardzības prasības.

Cilvēktiesību standarti attiecībā uz datu uzglabāšanu tiesvedības sistēmas elementos pastāv, bet diemžēl standarti skaidri neprasa iekļaut informāciju par konkrētai personai nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu. Saistībā ar aizturētajiem bērniem ANO Havannas noteikumi⁴⁹ nosaka, ka par katru bērnu, kuram piemērota brīvības atņemšana (piemēram, bērnu, kuru aizturējusi policija), ir jāveid uzskaitē un tai jāietver šāda informācija:

- „(a) informācija par nepilngadīgā identitāti;
- (b) aizturēšanas fakts un iemesli un attiecīgā iestāde;
- (c) ievietošanas, pārvietošanas un atbrīvošanas datumus un laiks;
- (d) informācija par paziņojumiem vecākiem un aizbildņiem par katru aizturēta nepilngadīgā ievietošanu, pārvietošanu vai atbrīvošanu izpildes laikā;
- (e) informācija par zināmajām fiziskās un garīgās veselības problēmām, tostarp narkotiku un alkohola lietošanu.”⁵⁰

Tādējādi informācija par pielāgojumiem vai atbalstu, kas bērnam nodrošinātu iespēju efektīvi sadarboties vai sazināties ar citiem, vai piedalīties pieejamajos pasākumos (piemēram, izklaides vai izglītojošos pasākumos), acīmredzot nav iekļauta šajā sarakstā.

Saistībā ar personām, kuras tiek turētas aizdomās vai ir apsūdzētas par noziedzīgiem nodarījumiem, ES Mutisko un rakstisko tulkojumu direktīva paredz, ka būtu jāreģistrē fakts par pielāgojumu un atbalsta izmantošanu (tulkojuma veidā).⁵¹ Tomēr tas ir retrospektīvs apliecinājums par to, kas ir noticis, nevis proaktīva norāde attiecīgajiem profesionāļiem, lai informētu viņus par to, kas viņiem būtu jā dara, lai nodrošinātu vienlīdzīgu dalību. Attiecībā uz cietušajiem Eiropas Komisija ir ieteikusi dalībvalstīm izstrādāt „atbilstošus modeļus, paraugus, IT instrumentus u. c.”, lai nodrošinātu atbilstošas informācijas sniegšanu noziegumos cietušajiem dažādos tiesas procesa posmos viņu konkrētajiem apstākļiem pielāgotā veidā. Lai gan tas neietver skaidru ieteikumu, ka šādiem instrumentiem vai sistēmām būtu jāreģistrē informācija par personai nepieciešamajiem pielāgojumiem (lai to varētu izmantot kopīgi ar citiem tiesu profesionāļiem, kuriem ir jāsadarbojas un jārunā ar konkrēto personu), to varētu tikpat labi uzskatīt par šādu netiešu ieteikumu.⁵²

Projekta dalībvalstu ziņojumi neietvēra pasākumu piemērus vispārēju sistēmu, kas paredzētas informācijas par pielāgojumiem un atbalstu vākšanai un kopīgai lietošanai, izstrādei. Tomēr noderīgus ieteikumus var smelties no uzlabojumiem, kas notiek citos sabiedrisko pakalpojumu veidos. Šajā ziņā īpaši ir vērts minēt „Pieejamās informācijas standartu”, kas šobrīd ir izstrādes procesā Apvienotajā Karalistē un kuru izstrādā Anglijas Nacionālais veselības dienests (*NHS England* – abreviatūra angļu valodā). Šā standarta

48 Skatīt, piemēram, KPIT 13. pantu (kas paredz „vecumam atbilstošu pielāgošanu”) un 5. pantu (kas prasa „saprātīgo pielāgošanu”).

49 Apvienoto Nāciju Ģenerālā asambleja, Lēmums Nr. 45/113: Apvienoto Nāciju noteikumi nepilngadīgo aizsardzībai, kuriem piemērota brīvības atņemšana, 1990. gada 14. decembris, A/RES/45/113.

50 Turpat, 21. punkts.

51 2010. gada 20. oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā, OJ L 280/2, 7. pants.

52 Eiropas Komisijas Tieslietu ģenerāldirektora Vadlinijas attiecībā uz 2012. gada 25. oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, un kas aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/JHA, 2013. gada 19. decembris, pārņemšanu un ieviešanu, Ref. Ares[2013]3763804, pieejama http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris), 12.-13. paragrāfs/rekomendācija.

projekta versija bija pieejama sabiedriskai apspriešanai no 2014. gada augusta līdz novembrim. Plāns ir to pabeigt, kā arī pieņemt un 2016. gadā ieviest visos pieaugušo veselības un sociālās aprūpes pakalpojumos Anglijā.⁵³ NHS England projektā „Pieejamās informācijas standarts” ir apskatīti veidi, kādos jānosaka un jāreģistrē konkrētu pacientu ar invaliditāti vai aprūpētāju informācijas un saziņas vajadzības, kā arī kā tās būtu jānodrošina (sniedzot informāciju tādos formātos, kas ir atbilstoši šādai personai, un nodrošinot atbilstošus pielāgojumus un atbalstu, lai sniegtu šai personai iespēju iesaistīties efektīvā komunikācijā ar veselības aprūpes speciālistiem).

Tas ir izstrādāts pēc rūpīgām konsultācijām un personu ar invaliditāti organizāciju iesaistīšanas, kā arī sadarbojoties ar tiem, kuri varētu pieprasīt informāciju, atbalstu vai pielāgojumus nestandarta formātos saskarsmē ar ārstniecības personām. Tas īpaši ietver personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kā arī personas ar psihosociāliem traucējumiem. Viena no topošā standarta lielākajām priekšrocībām ir tāda, ka tas varētu ietvert standartizētus līdzekļus, ar kuriem varētu noteikt un reģistrēt informāciju un komunikācijas vajadzības kā standarta praksi visos veselības aprūpes pakalpojumos (un dažos sociālajos pakalpojumos) Anglijā. Rezultāts būtu tāds, ka tiem būtu pieejama visa komunikācija ar konkrēto personu, jo tie atbilstu personas pacienta kartē fiksētajām prasībām. Vēl viena priekšrocība ir tāda, ka, nosakot to, kā būtu jānodrošina vajadzības, standarti arī ietvertu minimālos kvalitātes standartus (piemēram, Braila rakstam, vieglajai valodai, zīmju valodai vai elektroniskajiem formātiem). Līdzīgu sistēmu izstrādes

iespējas izpēte būtu ļoti vērtīga, lai reģistrētu informāciju par pielāgojumiem un atbalstu tiesvedības sistēmas kontekstā.

Visbeidzot ir svarīgi uzsvērt saistību starp informācijas reģistrēšanu par personas pielāgojumu un atbalsta vajadzībām, no vienas puses, un pakalpojumu sniegšanas un cilvēktiesību uzraudzību, no otras puses. Šī saistība ir minēta Eiropas Padomes Invaliditātes rīcības plānā 2006.–2015. gadam, kas kā vienu no pasākumiem ietver sekojošo:

*„nodrošināt vajadzību novērtēšanas procesā iegūto informāciju, vienlaikus uzskatot to par personas konfidenciālu informāciju, kas tiek galvenokārt izmantota, lai informētu par kopējo pakalpojumu plānošanu un sniegšanu nacionālajā, reģionālajā un vietējā līmenī”.*⁵⁴

Šis pasākums ir atkarīgs no informācijas sistēmu izstrādes, kuras ļauj konkrētajam bērnam nepieciešamo informāciju par pielāgojumiem un atbalstu reģistrēt tādā veidā, kas veicinātu kolektīvo anonimizēto datu vākšanu (piemēram, par bērnu skaitu, kuriem nepieciešami profesionāla saziņas uzturētāja vai reģistrēta starpnieka pakalpojumi). Tomēr [projekta] dalībvalstu ziņojumi liecina, ka pat gadījumos, kad ir nepieciešams veikt pielāgojumu un atbalsta vērtējumu, būtiskie dati tiek reti reģistrēti informācijas sistēmās tādā veidā, kas varētu atbilstīt pakalpojumu sniegšanas procesus un cilvēktiesību novērtēšanu un uzraudzību. Līdz ar to būtiska iespēja netiek izmantota.

3.4 Ieteikumi

D. Tiesu sistēmas organizācijām ir jāizstrādā informācijas sistēmas, kas ļaus tām noteikt, vai personai ir invaliditāte (un noteikts traucējumu veids) līdztekus citām personiskajām īpašībām. Šīm sistēmām ir arī jāspēj reģistrēt informāciju (sistemātiskā veidā) par konkrētiem bērniem ar invaliditāti nepieciešamo pielāgojumu vai atbalsta veidu. Šīm informācijas sistēmām ir jāievēro bērna labāko interešu princips, kā arī jāatbilst datu aizsardzības prasībām.

E. Turpmākajām Eiropas Komisijas izdotajām vadlīnijām, kam jāatbilst ar justīciju saistītajām direktīvām, ir skaidri jānosaka nepieciešamība detalizēt datus sīkāk, pamatojoties uz invaliditāti, vecumu un dzimumu. Turklāt tām ir jānosaka datu turpmākas sīkākas sadalīšanas iespēja, lai atklātu cilvēku ar dažādiem traucējumiem pieredzētās atšķirības.

F. Jācenšas (ne tikai starptautiskā, bet arī Eiropas un nacionālā līmenī) izstrādāt skaidras vadlīnijas par traucējumu kategoriju veidiem cilvēktiesību uzraudzības nolūkos, maksimāli iesaistot personu ar invaliditāti organizācijas.

G. Ja fakti liecina par to, ka personas dzīves iespējas ir ļoti ierobežotas tikai tāpēc, ka tās [personas] ir zināmas kā personas ar invaliditāti, dalībvalstīm ir nekavējoties jāveic grozījumi attiecīgajos likumos vai politikās, lai šos ierobežojumus novērstu. Šādi ierobežojumi ir diskriminējoši un ir pretrunā ar KPIT (īpaši ar 4. un 5. pantu). Tie attiecas uz datu vākšanu, jo pakļauj konkrētās personas ar invaliditāti nelabvēlīgas situācijas riskam.

53 www.england.nhs.uk/accessibleinfo (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris).

54 Ministru Komitejas Rekomendācija Rec(2006)5 Dalībvalstīm par Eiropas Padomes Rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnīgas integrācijas sabiedrībā veicināšanai: uzlabojot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Eiropā 2006.–2015. gadam, 3.14.2(ii). punkts.

H. Vadlīnijām (kuras izstrādājusi Eiropas Komisija⁵⁵ un dalībvalstu valdības), kas papildina tiesību aktus par bērnu tiesībām tiesvedības sistēmā, ir skaidri jānosaka vērtējumu veikšanas nozīme, lai noteiktu jebkādu ar invaliditāti saistītu pielāgojumu vai atbalstu, kas bērnam būs nepieciešams, lai piedalītos tiesas procesos vienlīdzīgā statusā ar bērniem bez invaliditātes. Šādām vadlīnijām ir arī jānosaka, ka šie vērtējumi ir jāveic pēc iespējas ātrāk pēc tam, kad bērns ir saskāries ar tiesvedības sistēmu. Turklāt tiem ir jāizskaidro, kā šie vērtējumi atšķiras no medicīniskajiem vērtējumiem, un jāuzsver tas, cik svarīgi ir pēc iespējas ņemt vērā paša bērna uzskatus un izvēli.

I. Visām jaunajām vadlīnijām (ES vai dalībvalstu vadlīnijām) par informāciju, kas iekļaujama dokumentācijā par tiesas procesos iesaistītajiem bērniem, ir jāietver arī informācija par viņiem nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu saistībā ar invaliditāti.

J. Tiesvedības sistēmās jācenšas izstrādāt elektroniskos instrumentus un sistēmas, kas veicinātu būtiskās informācijas izplatīšanu par tiesas procesos iesaistītajiem bērniem nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu saistībā ar invaliditāti un ko nodrošinātu galvenie profesionāļi, kuri sadarbotos ar šiem bērniem, balstoties uz multidisciplināru pieeju. *NHS England „Pieejamās informācijas standarts”* sniedz piemēru, kā to varētu veikt.

55 Balstoties uz ieteikumiem, kas ietverti Eiropas Komisijas (Tieslietu ģenerāldirektorāta) vadlīnijās par 2012. gada 25. oktobra Eiropas Parlamenta Padomes Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, un kas aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/JHA, 2013. gada 19. decembris, pārņemšanu un ieviešanu, Ref. Ares(2013)3763804, 8. ieteikums, bet skaidrāk nodalot pielāgojumu un atbalsta novērtējumus no medicīniskajiem novērtējumiem.

4.

Neatkarīga pētījuma par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem veikšana un vadīšana

4.1 Neatkarīga pētījuma nozīme

Iepriekšējais apskats ir orientēts uz datu vākšanu ar pašā tiesvedības sistēmā esošu mehānismu palīdzību. Tomēr arī neatkarīgam pētījumam ir svarīga nozīme datu vākšanā par cilvēktiesību uzraudzību. To ir atzinusi Bērna tiesību komiteja, saskaņā ar kuru:

„dalībvalstīm ir jāsadarbojas ar atbilstošiem pētniecības institūtiem un ar kvalitatīvu, kā arī kvantitatīvu pētījumu palīdzību jācenšas gūt pilnīgu priekšstatu par progresu.”⁵⁶

Šāds neatkarīgs pētījums ir īpaši svarīgs tādā jomā, kādu atklāj dalībvalstu ziņojumi šā projekta ietvaros, kurā šobrīd vēl ir maz oficiālu datu. Turklāt ir jāatzīst, ka, lai gan statistikas dati ir ļoti svarīgi, tiem noteikti ir ierobežojumi un ka tikpat labi var būt nepieciešami arī kvalitatīvie vai uz stāstījumu balstītie dati, lai noteiktu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem nelabvēlīgās situācijas vai sociālās atstumšanas raksturu un apmēru. Lai to atzītu, ir jārosina valdības un valsts finansētas pētniecības iestādes nodrošināt turpmāku pētījumu par līdz šim samērā novārtā atstāto bērnu ar invaliditāti un tiesvedības sistēmas tēmu.⁵⁷

Datu trūkuma problēma, ko atklājuši un sīkāk izskaidrojuši [projekta] dalībvalstu pētnieki ziņojumā „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: legūto datu sintēze” (būs drīzumā pieejams), attiecas uz tāda veida datiem, ko varētu izmantot, lai apkopotu rezultātu rādītājus. Informācijas vākšana par likumiem, politikām, attiecīgajām struktūrām un procesiem (ko varēja izmantot struktūras un procesa rādītāju apkopošanai) nebija tik problemātiska. Tomēr šobrīd visās valstīs, kurās projekts ir veikts, pastāv nopietns oficiālu faktu trūkums par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem esamību un pieredzi tiesvedības sistēmā. Apmērs, kādā datu trūkums tika aizpildīts, veicot neatkarīgu pētījumu, katrā valstī atšķirās, bet visās valstīs pastāv acīmredzama lielāka datu daudzuma vajadzība par šo tēmu, un tādēļ arī ir vajadzība veikt vairāk neatkarīgu pētījumu.

Kā skaidrots pievienotajā Datu sintēzes ziņojumā, pētījuma ietvaros pētnieki saskārās ar dažādiem šķēršļiem, mēģinot vākt datus par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem esamību un pieredzi tiesvedības sistēmā. Lai gan šīs problēmas šeit netiks izskatītas padziļināti, tās tiks šajā nodaļā izmantotas diskusijas rosināšanai. Šeit tiks mēģināts atspoguļot veidus, kādos dalībvalstis varētu palīdzēt, lai veicinātu neatkarīgu pētniecību šajā jomā, cenšoties novērst minētās grūtības.

⁵⁶ Bērna tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 5: Konvencijas par bērna tiesībām īstenošanas vispārīgie pasākumi, 2003. gada 27. novembris, CRC/C/GC/2003/5 – īpaši 48. punkts.

⁵⁷ Ministru Komitejas Rekomendācija Rec(2006)5 Dalībvalstīm par Eiropas Padomes Rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnīgas integrācijas sabiedrībā veicināšanai: uzlabojot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Eiropā 2006.-2015. gadam, 3.14.2(xii). paragrāfs rosina dalībvalstis „veikt attiecīgu pētījumu un novatoriskus eksperimentālus projektus, lai atbalstītu tādas politikas izstrādi, kas ietvertu visas būtiskākās Rīcības plāna jomas”.

4.2 Neatkarīga pētījuma veikšana par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesvedības sistēmā

Pētnieciskais šķērslis, ar kuru saskārās vairāku valstu pētnieki, šķita saistīts ar datu aizsardzības tiesisko regulējumu, kā arī veidiem, kādā tie tika interpretēti un piemēroti. Īrijas un Latvijas pētnieki ziņoja, ka datu aizsardzības nolūkos, tiesu spriedumi, kuros iesaistīti bērni bieži vien nebija publiski pieejami pat anonīmā veidā. Latvijā anonimizēta statistikas informācija par šādiem spriedumiem daļēji nav publiski pieejama, šķiet, datu aizsardzības apsvērumu dēļ.

Lai gan vissvarīgākais ir aizsargāt iesaistīto bērnu identitāti, dažreiz vienkāršāk ir reaģēt uz rūpēm par datu aizsardzību, nenodrošinot visas informācijas publisku pieejamību, tā vietā, lai ieguldītu rūpes un līdzekļus, kas nepieciešami, lai nodrošinātu informācijas publisku pieejamību pēc tās rūpīgas anonimizēšanas. Tomēr piesardzība par invaliditātes un traucējumu statusa reģistrēšanu arī izriet no veselības informācijas iedalīšanas sensitīvu datu kategorijā datu aizsardzības likuma ietvaros.

Tādēļ ir svarīgi mēģināt izstrādāt datu vākšanas sistēmas, kas paredzētu cilvēktiesību uzraudzību tādā veidā, kas aizsargātu konkrēto personu identitāti un privāto dzīvi. Eiropas Komisijas 2012. gada priekšlikumam reformu „paketei” Eiropas datu aizsardzības sistēmas ietvaros ir noderīgs potenciāls. Tā mērķis ir modernizēt ES juridisko sistēmu personas datu aizsardzībai – personu aizsardzības stiprināšanai un noteikumu skaidrības un saskaņotības uzlabošanai. Šajā paketē iekļautais priekšlikums Noteikumu izstrādei par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti⁵⁸ ir jauns personas datu apstrādes ierobežojumu izņēmums. Pakļauts noteiktai aizsardzībai⁵⁹ tas nodrošinātu nepieciešamo sensitīvo

datu (tostarp datu par veselību) vākšanas iespēju vēsturiskā, statistikas vai zinātniskā pētījuma ietvaros. FRA ir ieteikusi (citējot KPIT 31. pantu), ka šis noteikums būtu jāpapildina ar datu vākšanu diskriminācijas apkarošanas nolūkos, ietverot arī invaliditāti kā vienu no [diskriminācijas] pamatiem.⁶⁰ Šāds grozījums tiešām būtu noderīgs, īpaši, ja to papildinātu pamudinājums un ieteikumi izstrādāt atbilstošu datu vākšanas sistēmu, kurus savukārt ir paredzēts iekļaut Eiropas Padomes Rīcības plānā attiecībā uz invaliditāti, kas rosina dalībvalstis:

„Izstrādāt invaliditātes politikas un standartu attīstībai tādas statistikas un informācijas stratēģijas, kas balstītas uz sociālo un uz cilvēktiesībām balstītu invaliditātes modeli, un pārskatīt esošo nacionālo stratēģiju un datu bāžu efektivitāti”.⁶¹

Otrs faktors, kuru, neņemot vērā tā visnotaļ nozīmīgo vērtību, daži pētnieki uzskatīja par šķērslī attiecīgo datu vākšanā, bija pētnieciskās ētikas procedūras, kuras bija ilgstošas vai apgrūtinātas. Īpaši problemātiski tas ir pētniecības projektiem, kuriem ir pieejams mazāk nekā gads empiriskā pētījuma pabeigšanai. Pašlaik FRA vāc informāciju par ētikas procedūrām, kas ir attiecināmas uz empiriskā pētījuma veikšanu par bērnu pieredzi un tiesas procesiem dažādās ES dalībvalstīs. Pētniekiem un, iespējams, arī finansētājiem būtu noderīgi, ja būtu paredzēts iekļaut informāciju par iestādēm nepieciešamo laiku atļaujas piešķiršanai vai nepiešķiršanai, kā arī ņemt vērā citus faktoros (piemēram, izdevumus vai birokrātijas līmeni), kas varētu būt nozīmīgi apsvērumi tiem, kuri iesaistīti pētniecības projektu izstrādē un finansēšanā.

57 Eiropas Komisija, Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes regulai par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti (Vispārīgā datu aizsardzības regula), 2012. gada 25. janvāris, COM(2012) 11 galīgā versija.

59 Noteikts 83. pantā.

60 Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras juridiskais atzinums Nr. 2/2012 par piedāvāto datu aizsardzības reformu paketi, 2012. gada 1. oktobris, pieejams: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-opinion-data-protection-oct-2012.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 2014. gada 15. decembris), 5. lpp.

61 Ministru Komitejas Ieteikums Rec(2006)5 Dalībvalstīm par Eiropas Padomes Rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnīgas integrācijas sabiedrībā veicināšanai: uzlabojot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Eiropā 2006.-2015. gadam, 3.14.2(i). paragrāfs.

4.3 Ieteikumi

K. Valsts un citām iestādēm, kuru kompetencē ir attiecīgā pētījuma finansēšana, īpaši valstīs, kur neatkarīgi pētījumi par šo tēmu ir veikti mazā apmērā, ir jāveic pasākumi neatkarīgas pētniecības veicināšanai un atbalstam, kā arī jāveic kvalitatīvs pētījums, lai noskaidrotu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesas procesos. Eiropas Komisijai nepieciešams balsīties uz liela mēroga pētījumu par bērniem tiesas procesos, kuru tā pašlaik finansē, lai nodrošinātu šo datu atbilstošu detalizēšanu un bērnu ar invaliditāti lomas aktualizēšanu topošajā rādītāju sistēmā.

L. Komisijai ir jāizstrādā skaidri noteikumi kā papildinājums ES datu aizsardzības tiesību aktiem par informācijas apstrādi attiecībā uz veselību un invaliditāti cilvēktiesību uzraudzības nolūkos.

M. Piedāvātajiem FRA resursiem par pētniecības ētikas iestādēm ES valstīs, tostarp par bērniem tiesas procesos, ir jāietver informācija par vidējo pieteikumu apstrādes ilgumu, izmaksām un jebkuru formu vai citu izpildāmo procesu apstrādes ilgumu un sarežģītību. Šis resurss arī varētu palīdzēt pievērst uzmanību veiktā pētījuma vērtībai saistībā ar (un nevis vienkārši par) bērniem, tostarp bērniem ar invaliditāti.⁶²

---

62 Varētu minēt atsauces uz saistītajiem avotiem, piemēram, Priscilla Aldersone (*Priscilla Alderson*) un Virģinija Morova (*Virginia Morrow*). Bērnu un jauniešu pētniecības ētika: praktiska rokasgrāmata (*The ethics of research with children and young people: a practical handbook*) (Londona: Sage Publications, 2011).

5. Secinājumi

Ziņojums „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: legūto datu sintēze” (būs drīzumā pieejams) liecina, ka šobrīd pastāv ievērojams datu trūkums par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem dalību un situāciju tiesas procesos. Bez šiem datiem nav iespējams apkopot rezultātu rādītājus tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības uzraudzībai attiecībā uz šādiem bērniem. Datu trūkums par šādiem bērniem liedz iegūt informāciju par bērnu sociālo atstumšanu, diskrimināciju vai nevērīgu attieksmi pret bērniem.

Šis ziņojums liecina, ka, par spīti starptautisko un Eiropas standartu pastāvīgajai detalizētu datu prasībai, līdz šim trūkst sistēmas ar tiesvedību saistīto datu detalizēšanai, pamatojoties uz bērnu vecumu un invaliditāti. ES līmenī tiek veikti būtiski

pasākumi (kas balstās gan uz tiesību aktiem, gan pētījumiem), lai iegūtu un atspoguļotu ticamus datus par bērniem tiesas procesos. Tomēr līdz šim nav bijusi pilnvērtīga iespēja iegūt datus par bērnu ar dažādiem traucējumiem vai invaliditāti konkrētu pieredzi. Tā ir tendence, kas jāatzīst un jānovērš. Bērni ar invaliditāti ir jāpamāna, lai varētu iekļaut viņu pieredzi politikas un prakses reformu procesos. Tas prasīs vēlīt uzmanību sarežģītiem jautājumiem par traucējumu vai invaliditātes veidu klasifikāciju un datu aizsardzību – tie ir jautājumi, kuru risināšanā nepieciešams personu ar invaliditāti organizāciju ieguldījums, tādējādi tikai iegūstot no multinacionāla un daudznozaru dialoga.

Pielikums. Apvienotie ieteikumi

- A.** Invaliditātes tiesību uzraudzības sistēmu ietvaros, piemēram DOTCOM, ir jācenšas lielākā mērā pievērst uzmanību tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībai. Turklāt invaliditātes tiesību uzraudzības sistēmām ir jānodrošina detalizēti dati, kur vien iespējams pamatojoties uz vecumu.
- B.** Uzraudzības sistēmām, kas pārbauda tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem, ir jāietver struktūras, procesa un rezultātu rādītāji, kas ir īpaši būtiski uz bērniem ar invaliditāti.
- C.** Regulāri jānodrošina anonimizēto datu par bērnu ar invaliditāti dalību tiesas procesos publiska pieejamība tādos formātos, kas pieejami personām ar invaliditāti.
- D.** Tiesu organizācijām ir jāizstrādā informācijas sistēmas, kas ļaus tām reģistrēt bērna invaliditātes faktu (un traucējumu veidu), kā arī citas bērna raksturojošas iezīmes. Šīm sistēmām ir arī jāspēj (sistemātiskā veidā) reģistrēt informāciju par konkrētiem bērniem ar invaliditāti nepieciešamo pielāgojumu vai atbalsta veidu. Šīm informācijas sistēmām ir jārespektē bērna labāko interešu princips, kā arī jāatbilst datu aizsardzības prasībām.
- E.** Turpmākajām Eiropas Komisijas izdotajām vadlīnijām, kā arī ar tiesību aizsardzības sistēmu saistītajām direktīvām ir skaidri jānosaka, ka datiem ir detalizēti, pamatojoties uz invaliditāti, kā arī vecumu un dzimumu. Turklāt tiem ir jāparedz vēl sīkākas datu detalizēšanas iespēja, lai atklātu cilvēku ar dažādiem traucējumiem piedzīvotās atšķirības.
- F.** Jācenšas (starptautiskā, kā arī Eiropas un nacionālā līmenī) izstrādāt skaidras vadlīnijas par traucējumu kategoriju veidiem cilvēktiesību uzraudzības nolūkos, maksimāli iesaistot personu ar invaliditāti organizācijas.
- G.** Ja fakti liecina par to, ka personas dzīves iespējas ir ļoti ierobežotas tikai tāpēc, ka tās ir zināmas kā personas ar invaliditāti, dalībvalstīm ir jābūt nekavējoties jāveic grozījumi attiecīgajos likumos vai politikās, lai šos ierobežojumus novērstu. Šādi ierobežojumi ir diskriminējoši un ir pretrunā ar KPIT (īpaši ar 4. un 5. pantu). Tie ir būtiski datu vākšanai, jo pakļauj konkrētās personas ar invaliditāti nelabvēlīgas situācijas riskam.
- H.** Vadlīnijām (kuras izstrādājusi Eiropas Komisija⁶³ un dalībvalstu iestādes), kas papildina tiesību aktus par bērnu tiesībām tiesvedības sistēmā, ir skaidri jānosaka vērtējumu veikšanas nozīme, lai noteiktu jebkādus ar invaliditāti saistītus pielāgojumus vai atbalstu, kas bērnam būs nepieciešams, lai piedalītos tiesas procesos vienlīdzīgā statusā ar bērniem bez invaliditātes. Vadlīnijām ir arī jāparedz, ka [pielāgojumu un atbalsta nepieciešamības] vērtējumi ir jāveic pēc iespējas ātrāk pēc tam, kad bērns ir saskāries ar tiesvedības sistēmu. Turklāt tiem ir jāizskaidro, kā šie vērtējumi atšķiras no medicīniskajiem vērtējumiem, un jāuzsver tas, cik svarīgi ir pēc iespējas ņemt vērā paša bērna uzskatus un izvēli.
- I.** Visām jaunajām vadlīnijām (ES vai dalībvalstu iestāžu izdotajām) par informāciju, kas iekļaujama dokumentācijā par tiesas procesos iesaistītajiem bērniem, ir jāietver arī informācija par viņiem nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu saistībā ar invaliditāti.
- J.** Tiesvedības sistēmās jācenšas izstrādāt elektroniskos instrumentus un sistēmas, kas veicinātu būtiskās informācijas izplatīšanu par tiesas procesos iesaistītajiem bērniem nepieciešamajiem pielāgojumiem un atbalstu saistībā ar invaliditāti un ko nodrošinātu galvenie profesionāļi, kuri sadarbotos ar šiem bērniem, balstoties uz multidisciplināru pieeju. *NHS England „Pieejamās informācijas standarts”* sniedz piemēru, kā to varētu veikt.
- K.** Valsts un citām iestādēm, kuru kompetencē ir attiecīgā pētījuma finansēšana, īpaši valstīs, kur neatkarīgi pētījumi par šo tēmu ir veikti mazā apmērā, ir jāveic pasākumi neatkarīgas pētniecības veicināšanai un atbalstam, kā arī jāveic kvalitatīvs pētījums, lai noskaidrotu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi tiesas procesos. Eiropas Komisijai nepieciešams balsīties uz liela mēroga pētījumu par bērniem tiesas procesos, kuru tā pašlaik finansē, lai nodrošinātu šo datu atbilstošu detalizēšanu un bērnu ar invaliditāti lomas aktualizēšanu topošajā rādītāju sistēmā.
- L.** Komisijai ir jāizstrādā skaidri noteikumi kā papildinājums ES datu aizsardzības tiesību aktiem par informācijas apstrādi attiecībā uz veselību un invaliditāti cilvēktiesību uzraudzības nolūkos.
- M.** Piedāvātajiem FRA resursiem par pētniecības ētikas iestādēm ES valstīs, tostarp par bērniem tiesas procesos, ir jāietver informācija par vidējo pieteikumu apstrādes ilgumu, izmaksām un jebkuru formu vai citu izpildāmo procesu apstrādes ilgumu un sarežģītību. Šis resurss arī varētu palīdzēt pievērst uzmanību veiktā pētījuma vērtībai saistībā ar (un nevis vienkārši par) bērniem, tostarp bērniem ar invaliditāti.

63 Balstoties uz ieteikumiem, kas ietverti Eiropas Komisijas (Tieslietu ģenerāldirektora) vadlīnijās iekļautajā 8. ieteikumā par 2012. gada 25. oktobra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, un kas aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/JHA, 2013. gada 19. decembris, pārņemšanu un ieviešanu, Ref. Ares(2013)3763804, 8. ieteikums, bet skaidrāk nodalot pielāgojumu un nepieciešamā atbalsta novērtējumus no medicīniskajiem novērtējumiem.

Piezīmēm

Piezīmēm

